

ІНТЕГРАТИВНИЙ ХАРАКТЕР ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ З ВИЩОЮ ОСВІТОЮ

У статті розкрито сутність професійно-педагогічної мобільності фахівців з вищою освітою; обґрунтовано інтегративний характер змісту професійно-педагогічної мобільності фахівців з вищою освітою.

Необхідність дослідження професійно-педагогічної мобільності фахівців з вищою освітою актуальна в умовах їх переходу в систему освіти на педагогічні посади за відсутності в них базової педагогічної освіти.

Формування такої мобільності має, на наше переконання, здійснюватися в системі післядипломної освіти та завершуватися отриманням диплома про вищу педагогічну освіту, а завдання із її формування мають знайти свою реалізацію в розробці відповідних освітньо-професійних (освітньо-наукових) програм післядипломної освіти вищих навчальних закладів.

Ключові слова: мобільність, соціальна мобільність, культурна (соціокультурна) мобільність, академічна мобільність, професійна мобільність, професійно-педагогічна мобільність.

А. Ієвлев. Сущность профессионально-педагогической мобильности специалистов с высшим образованием. В статье раскрыта сущность профессионально-педагогической мобильности специалистов с высшим образованием; обосновано интегративный характер содержания профессионально-педагогической мобильности специалистов с высшим образованием.

Необходимость исследования профессионально-педагогической мобильности специалистов с высшим образованием актуальна в условиях их перехода в систему образования на педагогические должности при отсутствии у них базового педагогического образования.

Формирование такой мобильности должно, по нашему убеждению, осуществляться в системе последипломного образования и завершаться получением диплома про высшее педагогическое об-

разование, а задачи по ее формированию должны найти свою реализацию при разработке соответствующих образовательных-профессиональных (образовательно-научных) программ последипломного образования высших учебных заведений.

Ключевые слова: мобильность, социальная мобильность, культурная (социокультурная) мобильность, академическая мобильность, профессиональная мобильность, профессионально-педагогическая мобильность.

О. Iyevlyev. Satisfaction of Professional-Pedagogical Mobility of Professionals with Higher Education. The essence of professional and pedagogical mobility of specialists with higher education is revealed in the article, the integrative nature of the content of vocational and pedagogical mobility of specialists with higher education is substantiated.

The necessity for a study the vocational and pedagogical mobility of specialists with higher education is relevant in the context of their transition to a system of education for pedagogical positions in the case of basic pedagogical education absence.

In our opinion, the formation of such mobility should be in the system of postgraduate education carried out and by obtaining a diploma about higher education be completed. The tasks of its formation should be realized by the development of the corresponding educational-professional (educational-scientific) postgraduate education programs in higher educational institutions.

Key words: mobility; social mobility; cultural (socio-cultural) mobility; academic mobility; academic mobility; professional mobility; professional and pedagogical mobility.

Мета: обґрунтувати інтегративний характер змісту професійно-педагогічної мобільності фахівців з вищою освітою.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Ринкові відносини, які замінили в нашій країні планове господарство, спричинили безробіття і, як на-

слідок, загострення конкурентних відносин на ринку праці. Тому особливою актуальності набуло дослідження професійної мобільності, яка стала одним із важливих факторів успішності сучасної людини. Іншим чинником, який дав поштовх дослідженню професійної мобільності, є впровадження інформаційних технологій у всі галузі народного господарства, що значно прискорило процес зникнення традиційних професій, зміни у змісті існуючих та появу нових.

Освіта залишається "державним пріоритетом, що забезпечує інноваційний, соціально-економічний і культурний розвиток суспільства" [1]. Однак у цих умовах стало очевидним, що базова освіта вже беззаперечно не визначає подальше працевлаштування або кар'єрне зростання за здобутим фахом.

Так, частина випускників вищих навчальних закладів працюють на робітничих посадах. У той же час з початку дев'яностих років минулого століття спостерігається стійка тенденція переходу фахівців з інженерно-технічною (економічною, юридичною) вищою освітою в систему освіти на педагогічні посади, що викликало проблему формування їх професійно-педагогічної мобільності.

Аналіз досліджень і публікацій. Глобалізаційні і реформаційні процеси в суспільстві в умовах ринкових відносин спричинили потребу у професійно мобільних фахівцях. З іншого боку, частину посад у народному господарстві зайняли люди без відповідного базового фаху. Так, соціальні працівники працюють програмістами, інженери – економістами та т. ін.

Не оминула ця проблема і систему освіти, коли викладачами у навчальних закладах працюють фахівці, які не мають спеціальної психолого-педагогічної підготовки. Тоді як викладач (учитель) має бути активним організатором освітнього процесу; здатним гнучко реагувати на всі зміни, які відбуваються не лише у фаховій галузі, а й у системі освіти, тобто володіти такою здатністю як професійно-педагогічна мобільність.

Науковці досліджували різні аспек-

ти професійної мобільності, зокрема трактування сутності професійної мобільності (Л. Горюнова, А. Дьомін, Е. Зеєр, Б. Ігошев, Р. Пріма, Л. Сушенцева та ін.). Варто виокремити дослідників, які обґрунтували наукові підходи до формування мобільності, а саме: гуманістичний (Л. Амірова, З. Багішаєв), синергетичний (С. Неділько, І. Нікуліна), суб'єктно-діяльнісний й особистісно-діяльнісний (Б. Ігошев, Т. Луданова, Е. Нікітіна), ресурсний (Т. Заславська, В. Радасв, В. Чупров, О. Шкаратан), системний (В. Афанасьєв), структурно-функціональний (О. Конт, Г. Спенсер, Е. Дюркгейм), компетентнісний (Л. Горюнова, Л. Сушенцева) та інші.

Класифікуючи працівників за їх ставленням до мобільності, Т. Заславська виділяє такі групи: 1) фактично мобільні – ті, що змінили місце праці, посаду, місце проживання безпосередньо в період дослідження; 2) потенційно мобільні – ті, що не змінили робочого місця, але мають відповідні наміри та плани; 3) фактично стабільні – ті, що довго працюють на одному місці й не налаштовані на мобільність; 4) потенційно стабільні – ті, що порівняно недавно прийшли на місце праці й поки що не планують його змінювати [5, 185]. Можливий також поділ людей, з точки зору психології, на типи особистості у контексті психології професійної мобільності на: потенційно схильних до мобільної або стабільної поведінки [6].

Виклики сьогодення й активні відповіді на них з боку викладачів професійних навчальних закладів підтверджують необхідність уведення в теорію і методику професійної освіти такого поняття, як "професійно-педагогічна мобільність".

Визначаючи професійну мобільність майбутнього інженера-педагога як інтегровану якість особистості, Л. Сушенцева вказує, що вона необхідна для його успішної життєдіяльності в умовах сучасного ринку праці. Професійна мобільність виявляється в професійній діяльності і забезпечує самовизначення й самореалізацію в житті і праці на основі сформованості ключових компетенцій та базових професійних (ключових) кваліфікацій і прагненні особистості змінити не тільки себе, а й професійне поле та життєве середовище [18].

Досліджуючи проблеми формування професійної мобільності інженерів машинобудівної галузі, І. Хом'юк під останньою розуміє здатність особи швидко переключатися на суміжний вид діяль-

ності в межах своєї спеціальності, що у свою чергу, вимагає: постійно підвищувати свою освіту і кваліфікацію; швидко освоювати технічні засоби, технічні процеси; уміння швидко орієнтуватися в ситуації; здатності швидко реагувати на соціально-економічні зміни завдяки професійній компетентності [19, 10].

У свою чергу соціально-технологічна мобільність спеціаліста учбово-допоміжного складу вищого навчального закладу, на думку А. Санько, інтегрує в собі цінності, які орієнтовані ефективно взаємодію з колегами, партнерами, слухачами (соціальна мобільність), і знання основних технологічних і інформаційних процесів у вищому навчальному закладі, а також способи якісного засвоєння нового інформаційного контенту, спрямованого на результативність діяльності всього вищого навчального закладу в цілому [15, 64].

На думку С. Кугеля, вивчення професійно-педагогічної мобільності охоплює як її здійснення (формування), так і чинники, передумови, умови, результати цього процесу [9, 20].

Відтак особливої уваги потребує дослідження проблеми формування професійно-педагогічної мобільності педагогічних кадрів для системи освіти на всіх її рівнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до чинного законодавства займати педагогічні посади в системі загальної середньої освіти можуть люди, які мають педагогічну освіту [2]. Тому особи, котрі не мають педагогічної освіти, здобувають її (на базі вже набутої, наприклад, інженер-електрик, хімік-технолог, магістр з права тощо) шляхом перепідготовки.

При цьому доросла людина "повертається" на стадію оптації (стадія професіоналізації особистості в циклі оволодіння людиною однією професією, за Є. Клімовим [7]).

До запровадження у правилах вступу у вищі навчальні заклади можливості перехресного вступу до магістратури, така підготовка і перепідготовка здійснювалася шляхом навчання на: першому (бакалаврському) рівні вищої освіти; освітньо-кваліфікаційному рівні (за старою термінологією) молодшого спеціаліста; освітньо-кваліфікаційному рівні (за старою термінологією) спеціаліста (із здобуттям диплома спеціаліста про перепідготовку) тощо. На сьогодні відповідно до чинного законодавства ця перепідготовка для осіб, які не мають педагогічної освіти, може здійснюватися

шляхом навчання на педагогічних спеціальностях на другий (магістерський) рівень вищої освіти.

Для студента, який навчається на непедагогічних спеціальностях, існує можливість здобуття професійної кваліфікації "викладач" за умови опанування визначеної кількості годин дисциплін психолого-педагогічного блоку.

На цій стадії професіоналізації особистості закладаються основи культурної (соціокультурної) мобільності. На стадії оптації "закладається" підготовка до життя, до праці, свідомого й відповідального планування і вибору професійного шляху. Отже, людина, котра вирішила кардинально змінити сферу діяльності або втратила роботу, знову знаходиться в ситуації професійного самовизначення.

Тому дослідження особливостей формування професійно-педагогічної мобільності фахівців з вищою освітою, які вирішили пов'язати подальше професійне життя з роботою педагога за відсутності в них базової педагогічної освіти, є актуальним.

Професійно-педагогічна мобільність фахівців з вищою непедагогічною освітою, які переходять працювати в систему освіти, є різновидом соціальної мобільності. Відомо, що соціальна мобільність це зміна індивідом або групою місця, займаного в соціальній структурі (соціальної позиції), переміщення з одного соціального шару (класу, групи) в інший (вертикальна мобільність) або в межах одного і того ж соціального шару (горизонтальна мобільність) (П. Сорокін).

У свою чергу, схильність, бажання, прагнення людини змінити соціальний статус, соціальну позицію може бути визначено як потенційна мобільність. Послання потенційної мобільності та реальної мобільності визначає тип мобільної поведінки [8].

Навчальні заклади в системі освіти належать переважно до бюджетної сфери з усіма її перевагами (стабільна зарплата, гарантована відпускна тощо) та недоліками (невисока зарплата, бюрократична зарегульованість тощо). Тому, урахувавши цей соціальний аспект, для розв'язання завдань формування професійної мобільності майбутнього педагога, на думку О. Нікітіної, важливо розглядати її компонент соціальної мобільності [11, 45].

Як зазначає Р. Пріма, професійно-педагогічна мобільність відповідає класифікації структур науково-педагогічних

кадрів: кваліфікаційній, посадовій, професійній. У цьому випадку кваліфікаційна і посадова мобільність можуть розглядатися як різновиди вертикальної мобільності, професійна – горизонтальної. Дещо самостійним видом професійно-педагогічної мобільності, лише опосередковано пов'язаним із кваліфікаційно-посадовим зростанням, є підвищення престижу професії. Окремими видами мобільності в навчальному закладі є "маятникова мобільність", коли "неосновна" спеціальність (або спеціалізація) для педагога може стати основною) і перекваліфікація [14].

Досліджуючи професійно-педагогічну мобільність викладача вищої школи, І. Нікуліна визначає її як інтегративну властивість особистості, яка передбачає здатність гнучко адаптуватися до зміни змісту та умов професійно-педагогічної діяльності, готовність до безперервної самоосвіти, що може вироблятися в ході безперервної професійно-педагогічної підготовки [12].

Професійно-педагогічна мобільність пов'язана із трудовою та міжпрофесійною мобільністю. Остання передбачає зміну предмета, мети і методів діяльності, опанування нової професійної культури, а іноді – і зміни соціальної ідентичності (О. Симончук) [16, 7]. Однак професійно-педагогічна мобільність передбачає опанування не будь-якої професії, а саме професію педагога.

Професійно-педагогічна мобільність пов'язана опосередковано із міжгенераційною освітньою мобільністю, яка визначається загальним рівнем освіченості населення та класовими відмінностями в освітніх здобутках від когорти до когорти [13, 66]. Цей тип визначає потребу професії педагога на ринку праці.

Опанування нової професійної культури пов'язано з культурною (соціокультурною) мобільністю, яка розуміється як якість, процес, результат процесу, критерій оцінювання будь-якого переходу індивіда з одного культурного (соціокультурного) середовища в інше. В умовах соціального розшарування суспільства (і як наслідок цього, певне "розмивання" соціальних норм і правил поведінки в окремих його представників (прошарків) та одночасної інтегрованості українського суспільства в міжнародний простір) культурна (соціокультурна) мобільність може розглядатися як компонент професійно-педагогічної.

Основою культурної (соціокультурної) мобільності виступає академічна мобільність. Це один із не багатьох видів

мобільності, високий рівень якої прагне забезпечити наша держава. У загальному сенсі академічна мобільність це інтеграційний процес у сфері освіти, що дозволяє студентам, аспірантам, викладачам брати участь у різноманітних навчальних або навчально-дослідницьких програмах. Формування професійно-педагогічної мобільності фахівців з вищою освітою має бути пов'язано з їх залученням до програм обміну, стажування у провідних університетах, коледжах, школах; підвищення їх кваліфікації на відкритих освітніх семінарах та воркшоплах (колективних навчальних заходах, учасники яких отримують нові знання та навички у процесі динамічної групової роботи) тощо.

Досліджуючи соціально-психологічну готовність студентів інженерного вишу до академічної мобільності, Д. Єрова визначає її як інтеграційну особистісну характеристику, що відображає: сформовані стійкі мотиваційні установки, володіння психологічними знаннями і навичками, механізмами саморегуляції і самоорганізації; потребу застосовувати знання техніки і технологій, професійно-спрямовані і мовні навички на практиці в самостійній діяльності з планування та ефективної реалізації навчальної та професійної діяльності; здатність успішно встановлювати взаємини з суб'єктами освітнього процесу, ефективно вирішувати соціальні ситуації, вибирати й реалізовувати адекватні стратегії і тактики взаємодії, що включає в себе мотиваційний, когнітивний, особистісно-діяльнісний і комунікативний компоненти [4, 14].

Як слушно зазначає Л. Сушенцева, професійна мобільність проявляється на різних рівнях: особистісних якостей (комунікативність, самостійність, критичність мислення, здатність до самопізнання і саморозвитку та ін.); характеристик діяльності (цілевизначення, прогнозування, креативність, рефлексивність та ін.); на рівні процесів перетворення власної особистості, діяльності та навколишнього середовища [17].

Розглядає професійну мобільність як один із найвищих орієнтирів саморозвитку педагога, Л. Амірова вказує, що її наявність свідчить про високу соціально-професійну підготовку [3, 17].

Педагогічна мобільність, за Є. Мельніковою, – це одна з професійно значущих характеристик педагога, яка включає в себе професійні, адаптивні, особистісні якості, що сприяють організації такої спільної з іншими учасниками виховного-освітнього процесу педагогічної

діяльності, у якій проявляються її творчий, інноваційний та культурно-ціннісний аспекти його особистості, що стимулює професійно-особистісне і компетентісне зростання всіх учасників педагогічної взаємодії [10].

Професія педагога має свої специфіку, що пов'язана з найважливішим для суспільства завданням – вихованням нового покоління, та передбачає певні вимоги до якостей його особистості, зокрема, професійно-педагогічної мобільності. Формування такої мобільності фахівців з вищою освітою має, на наше переконання, здійснюватися в системі післядипломної освіти та завершуватися отриманням диплома про вищу педагогічну освіту.

Зазначимо, що післядипломна освіта прописана у Законі України "Про освіту" (ст. 18 "Освіта дорослих") та "передбачає набуття нових та вдосконалення раніше набутих компетентностей на основі здобутої вищої, професійної (професійно-технічної) або фахової передвщої освіти та практичного досвіду" [1].

Отже, завдання з формування професійно-педагогічної мобільності мають знайти своє вирішення в розробці відповідних освітньо-професійних (освітньо-наукових) програм післядипломної освіти вищих навчальних закладів.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, поняття "професійно-педагогічної мобільності" має інтегративний характер, а дослідження його для фахівців з вищою непедагогічною освітою, які переходять працювати в систему освіти на педагогічні посади, є актуальним, що зумовлює необхідність розгляду його комплексно-змістової сутності. Визначимо професійно-педагогічну мобільність фахівців з вищою освітою як інтегративну якість особистості, що дозволяє поєднувати теоретичну та практичну готовність до здійснення педагогічної діяльності (професійна педагогічна компетентність), бути соціально активною, конкурентоздатною, професійно компетентною (володіти ґрунтовними знаннями за обраним фахом), здатною до самореалізації, саморозвитку, самоосвіти, творчості в умовах набуття педагогічного фаху і модернізації власної професійної діяльності як стратегічної мети життя.

Подальші дослідження будуть присвячені формуванню професійно-педагогічної мобільності шляхом створення відповідних психолого-педагогічних умов та використання педагогічного по-

тенціалу психолого-педагогічних дисциплін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-19 // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2017. – № 38–39. – Ст. 380. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page>.
2. Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів : наказ МОН № 665 від 01.06.2013 р. – Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/other/37302/>.
3. *Амирова Л. А.* Развитие профессиональной мобильности педагога в системе дополнительного образования: автореф. дис. ... док. пед. наук: 13.00.01 "Теория и методика профессионального образования" / Людмила Александровна Амирова. – Уфа, 2009. – 44 с.
4. *Ерова Д. Р.* Формирование социально-психологической готовности студентов инженерного вуза к академической мобильности: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования" / Диляра Раисовна Ерова; Казанский национальный исследовательский технологический университет. – Казань, 2015. – 205 с.
5. *Заславская Т. И.* Социология экономической жизни: Очерки теории / Т. И. Заславская, Р. В. Рывкина. – Новосибирск: Изд-во Новосибирского гос. ун-та, 1991. – 442 с.
6. *Іванченко Є. А.* Професійна мобільність майбутніх фахівців: навчально-методичний посібник / Є. А. Іванченко. – Одеса, 2004. – 120 с.
7. *Климов Е. А.* Основные варианты и фазы развития профессионала // Психология профессионального самоопределения: учеб. пособ. для студ. вузов / Е. А. Климов. – М.: Академия, 2004. – С. 248–251.
8. *Коваліско Н. В.* Трудова мобільність в умовах регіонального ринку праці : дис. ... канд. соціолог. наук : спец. 22.00.07 "Соціологія управління" / Наталія Володимирівна Коваліско. – Львів, 1999. – 184 с.
9. *Кугель С. А.* Профессиональная мобильность в науке / Самуил Аронович Кугель. – М.: Мысль, 1983. – 256 с.
10. *Мельникова Е. П.* Педагогическая мобильность будущих специалистов в области иностранных языков // Современные проблемы науки и образования. – 2017. – № 3. – Режим доступу : URL: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=26525>.
11. *Никитина Е. А.* Педагогические условия формирования мобильности будущего педагога : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования" / Елена Александровна Никитина. – Иркутск, 2007. – 224 с.
12. *Никулина И. В.* Профессионально-педагогическая мобильность преподавателя высшей школы: монография / И. В. Никулина. – Самара : Самар. ун-т, 2007. – 144 с.
13. *Оксамитна С.* Міжгенераційна класова та освітня мобільність / Світлана Оксамитна. – К.: НаУКМА; Аграр Медіа Груп, 2011. – 287 с.
14. *Пріма Р. М.* Формування професійної мобільності майбутнього вчителя: вектори наукових досліджень / Р. М. Пріма // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. – 2016. – № 25. – С. 40–45. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Potip_2016_25_9.
15. *Санько А. М.* Социально-технологическая мобильность учебно-вспомогательного персонала вуза / Альбина Михайловна Санько // Вестник Самарского университета. – 2016. – № 4. – С. 118–123.
16. *Симончук О. В.* Міжпрофесійна мобільність та зміна соціальної ідентичності : автореф. дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.03 : "Соціальні структури та соціальні відносини" / Олена Володимирівна Симончук. – К., 2000. – 19 с.
17. *Сушенцева Л. Л.* Формування професійної мобільності інженера-педагога: методологічний аспект / Лілія Леонідівна Сушенцева // Обрії. – 2016. – Вип. 2 (43). – С. 17–21. – Режим доступу : <http://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/0564/533>.
18. *Сушенцева Л. Л.* Інтелектуальні уміння як чинник формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників машинобудівного профілю // Scientific Journal "Science Rise: Pedagogical Education". – 2017. – № 3(11). – С. 36–40.
19. *Хом'юк І. В.* Система формування професійної мобільності майбутніх інженерів машинобудівної галузі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Ірина Володимирівна Хом'юк. – Київ, 2013. – 38 с.

Стаття надійшла 14.03.2017 р.